

Владимир Набоков

СЛУЧАЈНОСТ

Био је послужитељ у ресторану немачког експреса. Име му је: Алексеј Љвович Лужин. Стигао је из Русије пре пет година и од тада се пресељавао из града у град, радио свашта: био је надничар у Турској, комисионар у Вијени, молер, пословођа и још којешта. Сада су се обема странама дугачког вагона преливала, преливала поља, брегови, обрасли вреском, брезовим шумарцима – и буљон, у дебелим чашама на послужавнику, који је он вешто проносио уским ходником, између побочних сточића, димио се и запљускивао. Сервирао је с великом стрпљивошћу, вешто набадао, исецао и стављао на тањире нежне комаде говедине – наклањајући, при том, брзо, своју ошишану главу, затегнуто чело, црне, густе обрве налик на преврнуте бркове.

У пет поподне вагон је стизао у Берлин, у осам се враћао назад, према француској граници. Лужин је живео као на љуљашици: да се препусти мислима и сећањима могао је само ноћу, у уском ћошку, где је мирисало на рибу и на прљаве чарапе. Често се присећао свог кућног кабинета, у Петербургу – кожна пресвлака на прегибима удобног намештаја – и своје жене, Лене, о којој пет година није ништа чуо. Из дана у дан живот му се чинио све празнији. Од кокаина, од сувише честих ушмркивања опустела му је душа – и у ноздрвама, на унутрашњим хрскавицама, појавиле су се танушне ранице.

Када се осмехивао заблештали би његови крупни зуби јасним одблеском, и због тога типично руског белог осмеха заволели су га, сваки на свој начин, двојица других послужитеља – Хуго, здепасти, плавокоси Берлинац, који је пописивао поруцбине, и живахни, лукави, налик на црвену лисицу Макс, који је разносио

пиво и кафу по купеима. Али у последње време Лужин се све ређе осмехивао.

У слободним тренуцима, када га је пробадао блесак кристалног отровног таласа, низале су се мисли, свака ситница се преобраћала у чудо. Педантно је забележио на комаду хартије све те кораке које је предузео како би пронашао своју жену. Док је био под утицајем дроге, враћала су му се блажена осећања због којих му се чинило изузетно важно да све записује. Али ујутро, када му је глава пуцала и рубље приањало уз тело, с одвратношћу и досадом је посматрао те нечитке странице.

Однедавно, почело га је заносити нешто друго. С истом прилежношћу почео је да планира своју смрт – кривом је означио падове и узлете страха, како би на крају, као олакшање, обележио и одлучујући скок: ноћ између првог и другог августа. Занимала га је не толико сама смрт колико све појединости, њена претходница, и у тим појединостима он се толико запетљавао да би на саму смрт и заборавио. Чим је почињао да се трезни, замагљивала се околност те или неке друге замишљене погибије – а бивало јасно само то да му је живот толико додијао да нема више разлога да живи.

*

А првог августа, око пола седам увече, у пространом полу-тамном бифеу берлинске железничке станице седела је за празним столом старица, Ухтомска, Марја Павловна, гојазна, сва у црном, с жути, као у евнуха лицем. У сали није било много света. Мутно су светлеле бакарне дршке висећих лампи испод замагљене таванице. Покаткад је звонко ударала одмакнута столица.

Ухтомска је намрштено погледала златну стрелицу зидног часовника. Стрелица се померала при сваком откуцају. Старица је устала, узела своју црну, блиставу торбицу и шумним, равним корацима, подупирући се о чворугав, мушки штап, кренула према излазу.

Крај решетке је чекао носач. Најавили су долазак воза. Мрачни вагони, боје гвожђа, тешко наступајући, пролазили су један за другим. На фланелу међународног вагона, испод средњег прозора, белео се натпис: Берлин – Париз; поред њега је био вагон-ресторан, на чијем се прозору помаљала глава налакћеног црвенкосог лакеја – било је то једино што је подсећало на уздржану раскош доратног Норд-експреса.

Воз се зауставио, звекнули су одбојници, дуг звуждук протегао се шинама. Носач је сместио Ухтомску у купе другог разреда, у одељење за пушаче, као што га је старица и замолила. У углу, крај

прозора, већ је подрезивао цигару неки господин са дрским лицем, у оделу боје мекинтоша.

Марја Павловна сметила се преко пута. Лаганим погледом је проверила да ли су све њене ствари на горњој полици. Два кофера, корпа. Све је ту. И на коленима блистава торбица. Озбиљно је жвакала усне.

Упао је пар Немаца, гласно дишући.

А кроз минут до степеница воза је стигла дама, млада, с великим, намазаним уснама, са црном, припијеном капом, која је покривала чело. Унела је ствари и ушла у ходник. Господин у маслином сакоу посматрао је њено кретање. Она је невештим покретом спустила прозорско стакло, нагнула се, опраштајући се са неким. Ухтомска је ухватила шум руске речи.

Воз се покренуо. Дама се вратила у купе. На лицу је и даље остао осмех, потом је нестао, и оно је одједном постало тако уморно. Крај прозора су промицале последње цигле зидова кућа; на једној је била реклама: дивовска цигарета, буквално набијена златном сламом. Под зрацима ниског сунца горели су кровови, мокри од кише.

Марја Павловна није могла да се уздржи. Мекано је упитала на руском:

– Да ли ће вам сметати, ако торбицу спустим овде?...

Дама је уздрхтала:

– Ах, само изволите...

Маслинасти господин у углу преко пута бацио је поглед на њу преко новина.

– Ево, ја идем у Париз – рекла је Ухтомска лако уздахнувши.

– Имам тамо сина. Плашим се, знате, да останем у Немачкој.

Извадила је из торбице велику марамицу, снажно њом обрисала нос – слева надесно и обрнуто.

– Плашим се. Кажу, биће овде револуција. А ви, ништа нисте чули?

Дама је одмахнула главом. Бојажљиво је погледала најпре господина са новинама, потом немачки пар.

– Ја ништа не знам. Пре три дана сам допутовала из Петербурга.

На буцмастом, жутом лицу Ухтомске побудила се жива радозналост. Подигла је своје наборане обрве.

– Ма немојте ми рећи!...

Дама је говорила брзо и тихо, све време гледајући у врхове својих ципела:

– Да. Један добри човек ме довезао. И ја такође идем у Париз. Имам тамо рођаке.

Почела је да скида рукавице. С прста се скотрљао златни зрак – венчана бурма. Панично ју је прихватила.

– Ето, све време ми обруч спада. Руке су ми, шта ли, смршавиле.

Ућутала је, мигајући трепавицама. На стакленим вратима према пролазу видели су се телеграфски стубови како промичу у низу.

Ухтомска се окренула према дами:

– Реците ми – упитала је гласним шапатам – зар им није сада... лоше? А?...

Пролетео је црни телеграфски стуб, пореметивши ритмички замах жица. Оне су се опустиле, као застава када ветар не дува. И улагивачки почеле поново да се подижу... Воз је ишао брзо између ваздушних зидова бескрајне, златасте вечери. У купеу, негде на таваници, нешто је трескало, звецкало, скоро сипајући кишу на гвоздени кров. Немачки вагони су се снажно љуљали. Међународни, пресвучен изнутра плавом тканином, ишао је мирније и мање звучно од осталих. У ресторану су тројица послужитеља припремали столове за ручак. Један од њих, сиве, ошишане главе и црних обрва, налик на преврнуте бркове, размишљао је о кутијици коју је држао у стражњем цепу. У кутијици – кристални прашак фирме Мерк. Размештао је ножеве и виљушке, стављао у круг неотворене флаше – и одједном, није могао да се уздржи. Збуњеним, белим осмехом погледао је црвеног Макса који је спуштао густо наборане завесе – и одјурio преко климавог гвозденог мостића у суседни вагон. Затворио се у гардеробер. Пажљиво израчунавајући потресе воза, сипао је брежуљчић прашка на нокат великог палца, брзо и похлепно прислонио га уз једну ноздрву, па уз другу, удахнуо, језиком облизао искричаву прашину, зажмурио од њене гипке горчине – и изашао из гардеробера опијен, бодар – глава му се пунила блаженим леденим ваздухом. Док је пролазио између кожне хармонике назад у свој вагон, помислио је: ево, сада је лако умрети. Осмехнуо се. Боље је сачекати ноћ. Штета је одмах прекинути дејство успокојавајућег отрова.

– Дај бонове, Хуго. Идем да их поделим.

– Нека иде Макс. Он ће то брже урадити. Држи, Макс.

Црвенокоси лакеј зграбио је пегавом песницом књижицу са боновима. Попут лисице, склизнио је међу столове. Прешао је у плави коридор међународног вагона. Испод прозора се безуспешно уклањало пет развојних струна. Небо је тамнело. У купеу другог разреда старица у црној одећи, налик на евнуха, саслушала је, тихо уздишући, причу о далеком, бедном животу.

– А муж вам је – остао?

Дама је широм отворила очи.

– Не, он је одавно у иностранству. Тако се десило. У почетку је отпутовао на југ, у Одесу. Тражили су га. Требало је да и ја путујем тамо, али се нисам на време спремила...

– Страшно, страшно. Значи – ништа не знате о њему?

– Ништа. Одлучила сам да се понашам као да је мртав. Бурму сам почела да носим око врата. Плашила сам се, и бурму ће ми одузети. А у Берлину су ми познаници рекли да је он жив, да га је неко видео. Ево, објавила сам оглас у јучерашњим новинама.

Дама је журно из отрцане свилене ташнице извадила савијен новински лист.

– Ево, погледајте...

Ухтомска је ставила наочари, прочитала:

„Елена Николајевна Лужина моли свог мужа Алексеја Љвовича да се одазове.”

– Лужин? – рекла је Ухтомска, скидајући наочари. – Зар није он син Лава Сергејевича? Имао их је двојицу. Не сећам се, како су се звали...

Елена Николајевна радосно се осмехнула:

– Како је добро... Управо, то је неочекивано. Заиста сте познавали његовог оца?

– Да, још како, још како – самозадовољно и умиљато проговорила је Ухтомска. – Лав Сергеје... Некадашњи коњички официр... Наши мајури били су један поред другог. Долазио нам је у госте.

– Умро је – наставила је Елена Николајевна.

– Чула сам, чула. Царство му небеско... Увек је долазио са хртом. Дечака се слабо сећам. И ја сам већ осам година у иностранству. Млађи је због нечег – муцао...

Елена Николајевна се поново насмејала.

– Не, то је био старији...

– Па, биће да сам побркала, мила – нежно је рекла Ухтомска. – Слабо ми је памћење. И Љевушке Лужина се не бих сетила да ме ви нисте подсетили. А сада сам се ипак свега сетила. Предвече је долазио на чај код нас. Ево, сада ћу вам рећи...

Ухтомска се овлаш подигла и наставила – разговетно, помало певушећи, без туге, будући да је знала да се о добром може говорити само добро, не једећи се што је прошло:

– Ето... Имали смо тањире, са златним обрубом, а у средини – у самој среди – комарац, као стваран... Онај ко не зна, обавезно хоће да га отера...

Врата у купеу су се отворила. Црвенокоси лакеј нудио је бонове за ручак. Елена Николајевна је узела. Узео је и господин у маслинастом, који је седео у углу, од неког времена све више настојећи да ухвати њен поглед.

– Ја имам све своје – рекла је Ухтомска – шунку, колач од киселог теста...

Црвенокоси лакеј је обишао сва одељења. Откорачао је назад у вагон-ресторан. У пролазу је мунуо лактом свог колегу, оног оши-

шаног, белозубог, који је стајао са салветом испод мишке, на подесту. Блиставим, уплашеним очима погледао је према Максy. Осећао је у целом телу прохладну, голицаву пустош, као да управо сада цело тело кија, искијава душу. По стоти пут смишљао је како да организује своју смрт. Израчунавао је сваку појединост, као да је решавао шаховски проблем. Помишљао је и овако: да изађе ноћу на некој станици, заобиђе непокретни вагон, спусти главу на штит одбојника када други вагон почне да се креће, како би се придружио оном који стоји. Два штита ће да се ударе. Између њих ће бити његова сагнута глава. Глава ће да се распрсне, као мехур од сапунице. Преобразиће се у радостан ваздух. Потребно је само благовремено стати на железнички праг, благовремено притиснути слепоочницу на хладан штит...

– Не чујеш, шта ли? Време је да их позовеш.

Он се уплашено осмехнуо здепастом Хугу и прошао кроз вагоне, клатећи се, размичући враташца у ходу, снажно и ужурбаном вичући: „На ручак! Време за ручак!”

У једном одељку он је на тренутак приметио жућкасто, пуначко лице старице која је распоређивала сендвиче. То му се лице учинило врло познато. Журећи назад кроз вагоне, све време је мислио о томе ко би она могла да буде. Управо то лице већ је видео у сну. Осећање да му помало подрхтава тело постало је сада још одређеније: тек што није, одмах ћу се сетити. Али што је више напрезао мисли, сећање је раздражљивије узмицало. Вратио се у ресторан намрштен. Надимао је ноздрве. Грлу му се грчевито стезало. Није могао да гута.

– До ђавола с њом... Каква беда...

Путници су почели да пролазе ходницима, у правцу ресторана, љуљајући се, придржавајући се за зидове вагона. У затамњеним стаклима већ су се видели одрази, мада су још биле видљиве жућкасте, мутне сунчеве зраке. Елена Николајевна је уплашено приметила да је господин у маслинастом оделу чекао да најпре она устане, а потом ће он. Имао је непријатно избуљене очи, стакласте, наливене тамним јодом. Ходником је ишао тако да само што није насрнуо на њу, и када су се вагони затресли – закашљуцао се значајно. Њој се, због нечега, чинило да је он шпијун, потказивач, иако је сматрала да је глупо што тако мисли – није више у Русији, а ипак је тако размишљала о томе... Заиста, сувише је изнурила душу у последње време.

Он је нешто рекао када су пролазили кроз ходник спаваћих кола. Тада је убрзала корак. По климавом прелазу прешла је на подест ресторана, који је био иза међународног вагона. И тада ју је, неочекивано, с некаквом грубом нежношћу ухватио за руку изнад лакта.

Само што није крикнула, снажно је отргнула руку, и саплела се.

Господин је рекао на немачком, са страним нагласком:

– Душо моја...

Елена Николајевна се нагло окренула. Пошла је уназад – преко мостића, кроз међународни вагон, опет преко мостића. Била је неподношљиво увређена. Боље јој је и да не руча, него да седи преко пута тог чудовишног безобразника. Помислио је да је она бог зна ко. Само зато што шминка усне.

– Шта је било, голубице?... Зар нећете да ручате?

Ухтомска је држала сендвич. Испод кришке хлеба, као розе језик, вирио је комадић саламе.

– Нећу ићи. Изгубила сам апетит. Опростите ми – спава ми се.

Старица је зачуђено подигла танке обрве. Потом је наставила да жваће.

А Елена Николајевна је окренула главу и претварала се да је заспала. Ускоро је и заиста задремала. Бледо, уморно лице повремено јој се трзало. Нос јој је на месту где се скинуо пудер светлео. Ухтомска је запалила цигарету с дугачком картонском муштичком.

После неких пола сата вратио се господин у маслинастом оделу, хладнокрвно је сео у свој угао, држећи чачкалицу међу зубима. Потом је покрио очи, наслонивши главу иза платна које је висило на кукама крај прозора. Кроз пола сата воз је још успорио кретање. Вагон се зауставио, удаљено и с олакшањем је уздахнуо. Чуло се како неко кашље у суседном одељењу, како одјекују кораци по платформи. Воз је стајао дуго – кроз таму су се дозивале удаљене сирене – потом се тргнуо, покренуо.

Елена Николајевна се пробудила. Ухтомска је дремала, отворивши црна уста. Немачког пара више није било. Господин је такође спавао, с лицем покривеним завесом, ружно раширивши ноге.

Облизала је своје осушене усне. Уморно је наслонила руку на чело. И нагло се тргла: с домалог прста ишчезла је бурма.

Одузето је посматрала своју голу руку. Затим, док јој је срце лупало, сметено и ужурбано почела је да тражи по седишту, по поду. Погледала је оштра колена мушкарца преко пута.

– Ах, господе, наравно... На подесту ресторана... Када је тргла руку...

Изашла је из купеа; клатећи се, задржавајући сузе, брзо се кретала, трчала кроз ходник... Један вагон... други... спаваћа кола... мекани тепих... Дошла је до краја међународног вагона и кроз последња врата видела – једноставно – ваздух, пустош, ноћно небо, пут који је измицао као црни клин.

Помисли да је погрешила, пошла на другу страну... Зајецавши, окренула се назад.

Поред, крај врата гардеробера, стајала је старица – са сивом кецељом, повезом на рукаву – налик на нудиљу. Држала је ведрицу из које је штрчао кист.

– Одвојили су – рекла је старица и због нечега уздахнула – у Келну ће бити други.

*

У вагон-ресторану, који је остао под сводом дремајуће ноћне железничке станице, послужитељи су се облачили, мели под, склањали столњаке. Када је завршио посао, Лужин је изашао на платформу и стајао на вратима, подупирући се леђима о довратак. На станици је било мрачно и пусто. Подалје, кроз матиране облаке дима, фењери су лучили своје влажне звезде. Слабашно су треперили потоци шина. Зашто ли га је тако уплашило лице оне старице – није могао да појми. Све друго му је било јасно – само му је то било слепа мрља.

Риђокоси, опрезни Макс, такође је изашао напоље. Мео је. У углу је угледао златан зрак. Нагнуо се. Бурма. Спустио ју је у џеп на прслуку. Хитро се осврнуо, види ли га ко. Лужинова леђа у изрезу врата била су непокретна. Макс је опрезно извадио бурму; при нејасном светлу, разгледао је оно што је било унутра урезано. Помислио је, „на кинеском...”. А, у ствари, било је записано: „1. август 1915. Алексеј.” Метнуо је бурму назад у џеп.

Лужинова леђа су се покренула. Не журећи се, спустио се доле. Прошао је укусо преко мрачног перона до суседног железничког насипа – спокојним, слободним ходом, скоро шетајући се.

Директан воз ујурио је у станицу. Лужин је стигао до краја перона и лагано скочио. Угљена прашина крцнула је под потпетицом.

И ето, за трен ока, с последњим скоком банула је парна локомотива. Ништа не разумевши, Макс је издалека видео како су промакле непрекидне траке осветљених прозора.

Са руског превео *Зоран Берић*